

Speculatie over de herkomst van een tweetal West-Friese merken

Jan van Oostveen (*kleipijp@xs4all.nl*)

Het onderzoek naar de tabakspijpennijverheid in de kop van de provincie Noord-Holland staat het laatste decennium sterk in de belangstelling. Voor de stad Alkmaar heeft dit geleid tot veel nieuwe informatie over de lokale tabakspijpennijverheid². Over de tabakspijpennijverheid in de West-Friese productiecentra zoals Hoorn en Enkhuizen, zijn tot op heden de beschikbare archivalische gegevens beperkt. Bodemvondsten van tabakspijpen uit deze regio worden daarentegen regelmatig gepubliceerd³. Tussen de merken op de 17de eeuwse tabakspijpen vallen naast de gebruikelijke roos, lelie en lettermerken ook een tweetal⁴ bijzondere merken op: stier⁵ met de initialen PG en het merk de bril.

Zowel het merk de stier met initialen als het merk de bril zijn in het tweede kwart van de 17de eeuw in de huidige provincie Noord-Holland en waarschijnlijk in West-Friesland geproduceerd. Deze merken zijn voor deze periode uniek.

1a. 4686; 1b. Hoorn; 2a. Dubbelconisch; 2b. -/-; 2c. vijfbladige roos / vijfbladige roos; 2d. Stier met initialen PG; 2e. Ongeglasd; 2f. Gebotterd; 2g. Gehele radering rondom ketelopening; 2h. ; 3a. ; 3b. ; 3c. ; 4. 1625-1640; 5. Hoorn; 6. Pieter Gerritdz; 7. ;

² Zie bijvoorbeeld Duco, D.H., 2004. Drie eeuwen tabakspijpen uit Alkmaar; een analyse van de kleipijpen na vijftien jaar stadskernonderzoek. In: Vormen uit vuur, nummer 186/187 (2004/1-2), p.71-96.

³ Zie bijvoorbeeld Duco, D.H., 2009. Roken in een boerenkroeg in West-Friesland. In: Westerheem, 58ste jaargang, nummer 4, p. 146-155.

⁴ Een ander bijzonder West-Fries merk dat niet in dit artikel wordt behandeld en waarvan geen vergelijkbare bekend zijn, is het merk "gat in de hand".

⁵ In publicaties wordt dit merk os met initialen PG genoemd.

1a. ; 1b. West-Friesland; 2a. Dubbelconisch;
2b.-/-; 2c. -/-; 2d. Bril; 2e. Ongeglaasd; 2f.
Gebotterd ; 2g. Gehele radering rondom
ketelopening; 2h. ; 3a. ; 3b. ; 3c. ; 4. 1630-
1645; 5. West-Friesland; 6. ; 7. ;

Om mogelijk te kunnen begrijpen waarom Noord-Hollandse/West-Friese pijpenmakers voor de afbeelding de stier en de afbeelding de bril als hielmerk hebben gekozen is het noodzakelijk dat terug wordt gegaan op een oud verhaal. Dit verhaal gaat over een stier die op het grasveld van een klooster bij Monnickendam graasde. Deze stier at zoveel dat hij binnen anderhalve dag al het gras had opgegeten. De prior van het klooster beraamde zich op het eten dat hij de stier kon geven. Zoals het een prior betaamt sloeg hij zijn ogen naar boven op. Zijn blik viel op het dak van het klooster waar gras groeide. Om de stier op het dak te krijgen moest de stier echter opgetild worden. Tijdens het hijsen, de stier spartelde tegen en loeide hard, brak de zeel (sterke brede band die rondom de stier was aangebracht) en met een dreun stond de stier weer op zijn poten. De stier was woest en rende weg. Een monnik greep een knots (afgebeeld in het wapen van Monnickendam) om het dier te volgen maar de monnik kreeg geen ondersteuning van omstanders. Dit omdat het voor hen niet duidelijk was wat het dier had misdaan.

De woeste stier rende door de omgeving langs Hogendijk, Zette en Purmer om uiteindelijk in de nacht in Edam aan te komen. Hier kwam hij in een weiland tot stilstand. Een melkknecht dacht dat er in plaats van een stier een man in het veld stond en vroeg hem wat hij er deed. De stier antwoordde "sterren" terug (afgebeeld in het wapen van Edam: stier onder 3 sterren).

Nadat men er in Edam achter was gekomen dat dit de woeste stier uit Monnickendam was, was de stier al verdwenen. Vanuit Edam ging de stier naar Middelle. In Middelle hielden alle mensen de deuren dicht en de dieren vluchtten het kreupelhout in. Zelfs de kikkers op de walkant vluchtten. De schepenen van Middelle hadden zich verscholen achter de kerkhofmuur en waren diep getroffen door het gedrag van de kikkers (heeft geresulteerd in het wapen van Middelle).

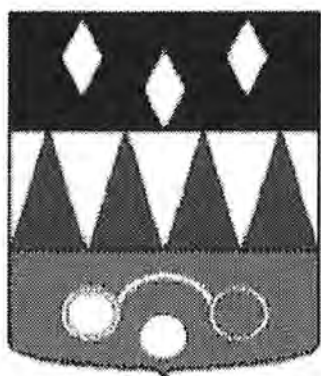
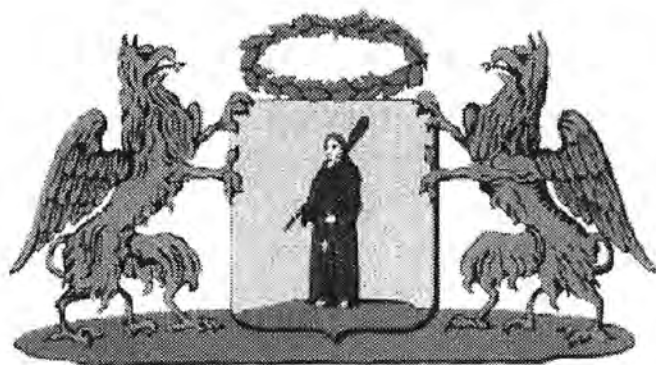
De stier trok inmiddels verder richting Oosthuizen. Ook hier verschool iedereen zich voor de stier. Uitzondering hierop was Olde Marijtje die haar nieuwsgierigheid niet kon bedwingen. Zij pakte haar bril en liep de straat op. In de verte moet zij een grote stofwolk hebben zien aankomen voorafgegaan door de burgemeester van deze plaats. Voordat Olde Marijtje de burgemeester kon vragen of dit de woeste stier van Monnickendam was, was hij haar voorbij en kreeg zij een bons van achteren, zodanig dat zij door de lucht vloog. Olde Marijtje werd door dorpingen gevonden met haar hoofd door de leuning van de brug, de muts over haar ogen en in haar hand een bril waaruit één glas miste. Op zich merkwaardig dat één glas nog heel was en hierop besloot de burgemeester van Oosthuizen om het merk de bril met 1 glas in het wapenschild van deze plaats te gaan voeren.

De stier werd almaar woester maar waar hij op dat moment verbleef is onbekend. Zeker is dat hij niet in Beets, Oudendijk, Grosthuizen of Berkhout is geweest.

De volgende ochtend dook de stier ineens op toen hij de poort van de stad Hoorn ramde. De meeste bewoners waagden zich in eerste instantie niet op straat. Uiteindelijk zagen ze de stier de stad uitrennen. Het enige dat de stier had achter gelaten was een hoorn die de stier had verloren bij het rammen op de poort. In de poort was namelijk een hoorn van de stier blijven steken. En omdat Hoorn op dat moment geen wapen had besloot de schout dat de stad, één hoorn in zijn wapen zou voeren.

De stier heeft nadien niemand meer gezien en men gaat er vanuit dat hij tot rust is gekomen.

Het is frappant dat dit verhaal van de wapenstier tenminste 5 wapenschilden van Noord-Hollandse plaatsen heeft beïnvloed. Het mag daarom niet uitgesloten worden dat dit verhaal ook ten grondslag heeft gelegen aan het gebruik van het merk de stier met initialen PG en het merk de bril

Wapenschilden van Monnickendam, Edam, Middelie, Oosthuizen en Hoorn die in verband kunnen worden gebracht met het in dit artikel beschreven volksverhaal.

. Bovendien wordt deze suggestie versterkt doordat de initialen PG worden toegeschreven aan de Hoornse pijpen- en later pottenbakker Pieter Gerritz. De stad waar de stier ten grondslag heeft gelegen aan het huidige wapenschild.

Dank aan Peter Bakker en Henk van Oostveen voor het beschikbaar stellen van foto's / het mogen fotograferen van kleipijpen uit hun collectie.

PKN PIJPENDAG 2010

De pijpendedag vindt plaats op zaterdag 18 september 2010 bij Royal GOEDEWAGEN, Glaslaan 29A, 9521 GG NIEUW BUIJEN (Drenthe). Aanvang 11.00 uur.

Wij hopen weer op een grote opkomst.